

TRADUCERILE PATRISTICE ÎN PREOCUPĂRILE SFINȚILOR IERARHI DOSOFTEI ȘI VENIAMIN COSTACHI AI MOLDOVEI

Pr. Dr. Cristian Ștefan

ROMA - Centrul Ortodox de Studii Teologice
„Sfântul Cuvios Dionisie Exiguul”.

Abstract: Through their efforts, to translate and print in Romanian the writings of Holy Fathers, The Saints Dosoftei and Veniamin Costachi of Moldova understood to put into circulation Romanian essential and universal theological values that were of great use to later theological studies, thus spreading itself, to all Romanians, the divine word from the Holy Fathers' prayers. Their preoccupations with translating and printing the writings of the Holy Fathers in the language of the faithful people have significantly enriched our theological literature. By the scrupulousness with which the translations of the Holy Fathers were translated, they proved that the requirements of some scientific editions were respected in an age when some said that the Romanian language is not proper to literature and sciences.

Keywords: Holy Fathers, translation, theological studies, literature, greek language.

1. SCRIERI PATRISTICE ÎN PREOCUPĂRILE SFÂNTULUI IERARH DOSOFTEI

Marele mitropolit Dosoftei al Moldovei s-a străduit, încă din tinerețe, în a deprinde și învăța limbile greacă, latină, slavonă și altele. Acest interes pentru limbile străine a putut fi înțelept fructificat, chiar din primii ani de episcopat, pentru hrana sa duhovnicească și a păstoriților săi, inspirându-se, asemenea înaintașilor săi, din izvoarele curate ale Sfintei Scripturi și ale scrierilor Sfinților Părinți. După ce s-a călugărit, la Mănăstirea Probota, se cunosc primele preocupări cărțurărești ale lui Dosoftei. Astfel s-a dovedit că în jurul anului 1650 a tradus prima oară în limba română *Istoriile* lui Herodot. Aceasta pare a fi prima traducere a sa, dar și una

dintre cele mai vechi traduceri europene cunoscute¹. A mai tradus un *Pateric grecesc*, *Mântuirea păcătoșilor* a lui Agapie Landos și fragmente din *Viața și minunile Sf. Vasile cel Nou*.

În titlul primei sale lucrări tipărite, *Psaltirea în versuri*, ierarhul mărturisea: „Psaltire a sfântului proroc David pre limba românească... din sfintele scripturi a Sfinților Părinți, dascălilor Sfintei Biserici, cu lungă osteneală în mulți ani socotită și cercetată prin sfintele cărți și de aceea pre versuri tocmită în cinci ani foarte cu osârdie mare”. Pentru a putea avea la îndemână o traducere românească cât mai bună a Psaltirii, a putea face măiestrita ei versificare și a da sensul corect al textului sacru, a trebuit să studieze mai întâi Cartea Psalmilor, cu ajutorul comentariilor Părinților Bisericii². Mitropolitul Dosoftei a cercetat timp îndelungat scrierile Sfinților Părinți, a citat din operele patristice în precuvântări și în textul cărților tipărite, a publicat, a tradus, în întregime sau parțial, lucrări patristice sau postpatristice, pe care vom încerca să le prezentăm în cele ce urmează.

1.1. ÎMNUL SFÂNTULUI NICETA DE REMESIANA „TE DEUM LAUDAMUS” LA SFÂRȘITUL „PSALTIRII ÎN VERSURI”

Opera românească a mitropolitului Dosoftei, *Psaltirea în versuri*, tipărită la Uniev în anul 1673, cuprinde la sfârșit, în limba slavonă, „*Mărturisirea Crediinței Ortodoxe: Pe Tine Dumnezeule Te Lăudăm..., Te mărturisim*”, cu stihuri ale celor întru sfinți părinților noștri episcopi Ambrozie al Mediolanului și Augustin al Hipponei.

În vechime, mai ales Cartea Psalmilor avea la început sau la sfârșit și textul unui Simbol de credință. Așa găsim într-o Psaltire tipărită la Londra, în anul 1555, textul patristic al Sfântului Niceta de Remesiana; în vechile manuscrise rusești din secolele XVI-XVII, Simbolul Atanasian; în Serbia, Psaltirea, împreună cu Simbolul Atanasian, s-a tipărit în 1545, într-un *Mânelnic*³.

Prima traducere românească a Psalmilor, *Psaltirea șcheiană*, cuprinde și Simbolul Atanasian. La fel se găsește Simbolul Atanasian și într-un număr considerabil de manuscrise care

---

¹ Mircea Păcurariu, *Istoria Bisericii Ortodoxe Române*, Vol. II, Editura IBMBOR, București 1992, p. 97.

² N. Șerbănescu, „O sărbătoare a cărții românești: 300 de ani de la apariția Psaltirii în versuri a mitropolitului Dosoftei al Moldovei”, în *Biserica Ortodoxă Română*, nr. 11-12/1973, pp. 1221-1222.

³ Nestor Vornicescu, *Scrieri patristice și postpatristice în preocupările mitropolitului Dosoftei al Moldovei*, în *Biruit-au gândul. Studii de Teologie Istorică Românească*, Editura Mitropoliei Olteniei, Craiova, 1990, p. 286.

conțin Psalmii lui David, păstrate astăzi în Biblioteca Academiei Române, în *Bucoavna* tipărită la Râmnic în 1749, în *Ceaslovul* tipărit la București în 1830 și în alte ediții⁴.

Mitropolitul Dosoftei publică opera *Te Deum Laudamus* după manuscrise slave, care cuprindeau traduceri după texte latine, această lucrare fiind atribuită Sfântului Ambrozie și Fericitului Augustin. Această *Mărturisire* cuprinde toate capitolele principale ale teologiei Sfântului Niceta de Remesiana și se cântă demult de toată creștinătatea. La protestanți, imnul a fost tradus în limba germană de Luther⁵. Imnul Sfântului Niceta a predicat Vestea cea bună și în părțile noastre, s-a tradus în românește la începutul secolului al XIX-lea, a fost însoțit de note bisericești, pe glasul VIII, de Macarie ieromonahul și se găsește astăzi în cărțile de la strană, cântându-se în biserici⁶.

1.2. SIMBOLUL SFÂNTULUI GRIGORIE TAUMATURGUL ÎN „MOLITVELNICUL DE-NȚELES” ȘI ÎN „VIAȚA ȘI PETRECEREA SFINȚILOR”

Prin anul 1674, Sfântul Ierarh Dosoftei studia pe textul grecesc *Canoanele Sfântului Ioan Postitorul*. Ulterior, ierarhul moldovean a pregătit în traduceri românești mai multe scrieri patristice, pe care le-a inclus mai târziu în tipăriturile sale.

În *Molitvelnicul de-nțeles*, tipărit la Iași la 1681, a publicat în românește și apoi, pe două coloane cu literă cirilică, în grecește și în limba latină, *Taina Sfintei Treimi*, descoperită Sfântului Grigorie făcătorul de minuni din Neocesareea Pontului. Este textul Simbolului transmis de Sfântul Grigorie de Nyssa în *Viața Sfântului Grigorie Taumaturgul*. Mitropolitul Dosoftei pregătise această lucrare pentru cartea *Viețile Sfinților* și, de aceea, în *Molitvelnic* s-a strecurat și mențiunea: „La noiembrie...”. Cercetând *Viața și petrecerea Sfinților*, se observă că la ziua de 17 noiembrie, „Pomenirea Prea cuviosului Părintelui nostru Grigorie de Neochesaria făcător de minuni”, mitropolitul Dosoftei, tipărind viața acestui Sfânt Părinte, prescurtată după Sfântul Grigorie de Nyssa, tipărește din nou acest Simbol în limba română, greacă și latină⁷. Această

---

⁴ Traian Seviciu, „Sfântul Atanasie cel Mare în Biserica Românească”, în *Mitropolia Olteniei*, nr. 9-12/ 1960, pp. 594, 596-599.

⁵ Ioan Gh. Coman, „Operele literare ale Sfântului Niceta de Remesiana”, în *Studii Teologice*, nr. 3-4/1957, pp. 220-223.

⁶ A fost tradus și tipărit de mitropolitul Veniamin Costachi în anul 1807, apoi retipărit în 1816, 1828 și în 1862 la Mănăstirea Neamț. Textul latin a fost publicat de Arhim. Ghenadie Enăceanu în studiul „Un sbornic. Istoria Te Deum-urilor în Biserica Creștină și specialmente în cea Română”, în *Biserica Ortodoxă Română*, nr.11/1884, pp. 835-836.

⁷ Nestor Vornicescu, *Scrieri patristice și postpatristice...*, p. 288.

expunere de credință arată raporturile dintre persoanele Sfintei Treimi, ne învață că Sfântul Duh purcede de la Tatăl și se arată prin mijlocirea Fiului⁸.

1.3. EPISTOLA SFÂNTULUI IOAN GURĂ DE AUR CĂTRE EPISCOPUL CHIRIAC, ÎN „VIAȚA ȘI PETRECEREA SFINȚILOR”

Mitropolitul Dosoftei a tradus în românește și a publicat una dintre cele mai interesante epistole hrisostomice, atunci când în *Viața și petrecerea sfinților*, la 27 ianuarie, a tipărit „Adusul sfințelor moștii a celui dintre sfinți părintelui nostru Ioan Arhiepiscopul de Țarigrad Rost de Aur” și unde spune că pentru izgonirea Sfântului Părinte Ioan Hrisostom se va sluji de cuvintele sale scrise către episcopul Chiriac, care era și el izgonit⁹. Asemenea mitropolitului Dosoftei, Cuviosul Nicodim Aghioritul, în lucrarea *Viețile Sfinților*, va include *Epistola Sfântului Ioan Gură de Aur către episcopul Chiriac*. Iar la noi, Constantin Erbiceanu a tradus *Epistola către Chiriac* și a tipărit-o de două ori cu introduceri și note puțin deosebite¹⁰.

1.4. VIAȚA SFINTEI MARIA EGIPTEANCA, ÎN „VIAȚA ȘI PETRECEREA SFINȚILOR”

Lucrarea Sfântului Sofronie, Patriarhul Ierusalimului, *Viața și petrecerea Prea cuvioasei Maria Egipteanca*, tălmăcită în greacă de ipodiatonul Damaschin Studitul, a fost tradusă în românește de mitropolitul Dosoftei și tipărită în *Viața și petrecerea Sfinților*, la întâi aprilie. Paralel cu lucrările patristice traduse și tipărite, mitropolitul Dosoftei a tradus în românește și a publicat în *Dumnezeiasca Liturghie*, și alte lucrări din literatura patristică și postpatristică, pe care le amintim: *Cazanie la Joi Mari a Sfântului Ioan Gură de Aur și Ruga pentru creștinătate a Sfântului Calist, patriarhul Țarigradului*¹¹. „Ruga” are un pronunțat caracter patriotic, cu aluzii indirecte la situația Țărilor Române din epoca respectivă.

După anul 1686 și până la trecerea sa la Domnul (1693), Sfântul Ierarh Dosoftei al Moldovei a trăit clipe grele, în pribegie, în Polonia. Cu toate acestea, el a continuat să traducă din

---

⁸ Panteleimon Opreanu, *Sfântul Grigorie Taumaturgul, episcopul Neocezareei*, București, 1902, pp. 63-64.

⁹ Nestor Vornicescu, *Scrisori patristice și postpatristice...*, p. 289

¹⁰ Vezi Constantin Erbiceanu, în *Biserica Ortodoxă Română*, nr. 11/1906, pp. 1185-1192, și *Idem* în *Biserica Ortodoxă Română*, nr. 12/1910, pp. 1335-1343.

¹¹ Nestor Vornicescu, *Scrisori patristice și postpatristice...*, pp. 289-290.

scrierile Sfinților Părinți, contribuind la elucidarea unor controverse teologice contemporane, pentru a apăra adevărurile credinței ortodoxe. În acest scop a făcut mai multe traduceri din limba greacă în limba rusă, care, întrucât nu sunt în limba română, le amintim doar: *Epistolele Sfântului Ignatie Teoforul*; *Istoria Bisericească și Privirea Mistică* ale Sfântului Gherman, Arhiepiscopul Constantinopolului; *Tratatul Sfântului Simeon, Arhiepiscopul Tesalonicului, asupra tuturor dogmelor credinței noastre ortodoxe*; *Constituțiile Sfinților Apostoli*; *Mărgăritare* din opera Sfântului Ioan Gură de Aur și ale altor Sfinți Părinți; precum și o scurtă *Antologie Patristică*, cuprinzând texte privitoare la epicleză și la prefacerea Sfintelor Daruri. Marele ierarh moldovean s-a îmbogățit duhovnicește, toată viața, din scrierile Părinților bisericești, oferind hrană spirituală păstoriților săi, și nu numai, luminând îndoielile și înlăturând credințele greșite de atunci, dovedindu-se un adevărat arhipăstor și un foarte bun pilduitor.

2. LITERATURA PATRISTICĂ ÎN PREOCUPĂRILE MITROPOLITULUI VENIAMIN COSTACHI

Mitropolitul Veniamin Costachi prețuia și el, deopotrivă, cele două izvoare principale ale învățaturii noastre bisericești: Sfânta Scriptură și scrierile Sfinților Părinți. Dacă în momentul când a ajuns mitropolit al Moldovei, Sfânta Scriptură era tradusă și tipărită în românește, dintre scrierile Sfinților Părinți puține văzuseră lumina tiparului în traducere românească. De aceea, el a fost mereu preocupat de ideea de a pune la îndemâna ierarhilor, a monahilor, a seminariștilor și a tuturor creștinilor, scrierile Sfinților Părinți, tipărite în traducere românească. Scrierile patristice traduse în limba română în anii de păstorire arhierescă a Sfântului Ierarh Veniamin Costachi, mitropolit al Moldovei, se pot clasifica în două categorii: scrieri patristice traduse în limba română și tipărite cu binecuvântarea, la îndemnul și cu osteneala Mitropolitului Veniamin Costachi și scrieri patristice traduse în limba română de Mitropolitul Veniamin Costachi, tipărite sau rămase în manuscris.

2.1. SCRIERI PATRISTICE TRADUSE ÎN LIMBA ROMÂNĂ ȘI TIPĂRITE CU BINECUVÂNTAREA, LA ÎNDEMNUL ȘI CU OSTENEALA MITROPOLITULUI VENIAMIN COSTACHI

Mitropolitul Veniamin Costachi a arătat de mai multe ori că, văzând lipsa scrierilor patristice în limba română, a îndemnat pe alții să revizuiască traduceri mai vechi sau să facă noi traduceri, pe care le tipărea apoi cu cheltuiala sa; el însuși traducea în limitele timpului liber¹². În acest scop, el s-a înconjurat de monahi pricepuți ca: Grigorie de la Mănăstirea Neamț, viitorul mitropolit al Ungrovlahiei, Gherontie, părintele său duhovnicesc, Isaac și Iosif. Pe Gherontie și Grigorie, însoțiți de ieromonahul Calinic de la Secu, îi va trimite de mai multe ori la Athos, „să caute cărți folositoare” și să aducă texte patristice¹³.

Chiar în anul 1803, an în care mitropolitul Veniamin Costachi este întronizat ca întâistătător al Moldovei, poruncește să fie tălmăcită, din limba greacă, și tipărită lucrarea *Întrebări și răspunsuri oare care blagoslovești ale Sfântului Atanasie*. Această scriere, care a fost tradusă de Gherontie și Grigorie, este un fel de catehism care putea fi întrebuințat și ca manual didactic la Seminarul de la Socola, înființat în același an¹⁴. Peste trei ani, prin strădania acelorași traducători, apare în tipografia Mitropoliei din Iași (1806) o altă traducere de mare însemnătate: *Descoperirea cu amănuntul a pravoslavniciei credințe a celui întru Sfinți Părintelui nostru Ioan Damaschin* (Dogmatica). Se crede că această traducere s-a tipărit cu scopul precis de a fi folosită ca manual în seminar¹⁵. În anul 1808, când traducătorii călătoresc la Athos, întâlnind la Schitul Prodromu un duhovnic moldovean cu doi ucenici, îi dăruiesc un exemplar din această traducere¹⁶.

Șirul scrierilor patristice de mare folos traduse și tipărite, a continuat, în principal, la Mănăstirea Neamțu. Aici au văzut lumina tiparului importante cărți, ca: *Checragarion al dumnezeiescului și fericitului Augustin episcopul Iponiei* (4 cărți, 1814), în traducerea monahilor Gherontie și Grigorie de la Neamț; *Scara Prea Cuviosului Părintelui nostru Ioan, egumenul Sfintei Mănăstiri a Sinaiului* (Scara Sfântului Ioan Sinaitul, 1814); o mică antologie patristică intitulată: *Adunare a cuvintelor celor pentru ascultare de la mulți sfinți și dumnezeiești Părinți* (1817), care cuprinde cuvinte din opera Sf. Vasile cel Mare, Sf. Efrem Sirul, Sf. Isaac Sirul, Sf.

---

¹² Și unele din cărți, adică din nou a se tălmăci din limba grecească prin bărbați învățați și îndestulați cu știință, am fost cu toate chipurile îndrumătoriu, iară altele și eu singur n-am pregetat de a tălmăci despre cele grecești, între vremile ce mai rămân de răsuflu de la alte trebi ale Eparhiei, mărturisește Mitropolitul Veniamin Costachi în Prefața Triodului, tipărit la Neamț în anul 1833.

¹³ Nestor Vornicescu, „Literatura patristică în preocupările Mitropolitului Veniamin Costachi”, în *Biruit-au gândul. Studii de Teologie Istorică Românească*, Editura Mitropoliei Olteniei, Craiova 1990, p. 435.

¹⁴ *Ibidem*, pp. 435-436.

¹⁵ Gh. I. Moisescu, *Istoria Bisericii Române*, Vol. II, București, 1957, pp. 384, 575.

¹⁶ *Idem*, „Contribuția românească pentru menținerea muntelui Athos în decursul veacurilor”, în *Ortodoxia*, nr. 2/1953, p. 269.

Ioan Casian, urmate de *Viața Cuviosului părintelui nostru Paisie*; opera patristică: *Cuvintele și Învățăturile Prea Cuviosului Părintelui nostru Efrem Sirul* (Vol. I-1818, Vol. II-1819 și Vol. III-1823), după traducerea schimonahului Isaac și a ieromonahului Iosif de la Neamț; *Cuvintele și Învățăturile Prea Cuviosului Părintelui nostru Isaac Sirul* (29 decembrie 1819), tradusă de ieromonahul Macarie de la Neamț, verificată de schimonahul Isaac și pregătită pentru tipar de ieromonahul Iosif¹⁷.

2.2. SCRIERI PATRISTICE TRADUSE ÎN LIMBA ROMÂNĂ DE MITROPOLITUL VENIAMIN COSTACHI, TIPĂRITE SAU RĂMASE ÎN MANUSCRIS

După cum se obișnuia în acele vremuri, Mitropolitul Veniamin Costachi a învățat limba greacă în casa părintească și la școala publică¹⁸. Cunoștințele sale de limbă greacă le va folosi mai târziu în slujba păstoriților săi, traducând în limba română scrieri patristice. Una din traduceri Sfântului Ierarh Veniamin Costachi a fost *Omiliile Sfântului Ioan Gură de Aur la Faptele Apostolilor*, rămasă până astăzi în manuscris, care era cuprinsă în șapte volume. Șase volume se păstrează în Biblioteca mitropolitană din Iași, iar un volum se află expus în biserica Sf. Gheorghe, „Vechea Mitropolie”, din Iași.

O grijă deosebită a manifestat-o față de traducerea în limba română a *Omiliilor Sfântului Ioan Gură de Aur la Epistolele Sfântului Apostol Pavel*. Motivele care l-au determinat pe Mitropolitul Veniamin Costachi să traducă aceste omilii a fost faptul că aceste omilii au fost scrise foarte temeinic de către Sfântul Ioan Gură de Aur, căutând înțelesul literal al textului Sfintei Scripturi și urmărind peste tot înțelesul istoric fără abateri sau alegorii, prin care se caută mai întâi să-i întărească pe credincioși în credință și în virtute¹⁹.

Marea lucrare de traducere a *Omiliilor Sfântului Ioan Gură de Aur asupra Faptelor Apostolilor* și asupra Epistolelor Sfântului Apostol Pavel a fost începută de mitropolit la Mănăstirea Neamț, după anul 1808, și a fost terminată la Mitropolie abia în anul 1819. Traducerea s-a făcut cu perseverență în decursul a 11 ani de zile, în puținele clipe de răgaz pe care le avea, paralel cu alte traduceri pe care le-a făcut și le-a tipărit în același timp

¹⁷ Nestor Vornicescu, *Literatura patristică în preocupările...*, pp. 436-439.

¹⁸ C. Bobulescu, „Din viața Mitropolitului Veniamin Costachi”, extras din *Revista Societății istorico-arheologice-bisericești*, an XXIII, București, 1933, pp. 106-107.

¹⁹ Episcopul Atanasie al Râmnicului, *Prefață la Trimiterile cele patru sprezece ale slăvitului și prea Lăudatului Apostol Pavel...*, Vol. I, București, 1904, p. 15.

(*Chiracodromionul*, în 2 volume, Neamț 1810-1811; *Adoleshia Filotheos*, în 5 volume, Iași 1815-1819 și altele).

În anul 1839, Mitropolitul Veniamin Costachi a tradus și a tipărit lucrarea *A celui întru Sfinți Părintele nostru Ioan Hrisostom, Despre a nu împreună lăcui canonicile* (adică călugărițele) *cu bărbații*, în tiparnița Mitropoliei din Iași²⁰. Către sfârșitul vieții sale (1844-1845), ani petrecuți în retragere la Mănăstirea Slatina, Mitropolitul Veniamin Costachi a tradus în românește opera completă a Fericitului Teodoret al Cirului, în trei volume rămase în manuscris, care se păstrează astăzi la Biblioteca Patriarhiei din București²¹.

Preocupările Sfântului Ierarh Veniamin Costachi de a traduce, de a se traduce și de a se tipări scrierile Sfinților Părinți în limba poporului dreptcredincios au îmbogățit simțitor literatura noastră teologică din prima jumătate a secolului al XIX-lea, reunind cele două curente culturale bisericesti din Moldova, care lucrau separat până atunci: cel de la Neamț și cel de la Mitropolia din Iași²². Prin scrupulozitatea cu care se făceau traducerile din Sfinții Părinți a dovedit respectarea cerințelor unor editări științifice într-o epocă când unii spuneau că limba română nu este proprie literaturii și științelor²³.

***

Prin eforturile lor de a se traduce și de a se tipări în limba română scrierile Sfinților Părinți, Sfinții Ierarhi Dosoftei și Veniamin Costachi ai Moldovei au înțeles să pună în circulație românească bunuri teologice esențiale și universale, care au fost de mare folos studiilor teologice de mai târziu, revărsându-se astfel, la toți românii, cuvântul dumnezeiesc din graiurile Sfinților Părinți.

---

²⁰ Nestor Vornicescu, *Literatura patristică în preocupările...*, pp. 444-445.

²¹ Dumitru Fecioru, „Catalogul manuscriselor românești din Biblioteca Patriarhiei Române”, în *Studii Teologice*, nr. 3-4/1960, București, pp. 232-256.

²² Nicolae Iorga, *Istoria literaturii române în secolul al XVIII-lea*, Vol. II, București 1901, p. 398.

²³ Vasile Vasilache, *Mitropolitul Veniamin Costachi*, Mănăstirea Neamț, 1941, p. 197.